

Dubrowska, Małgorzata / Sołtan, Andrzej

Wytwórnice guzików w dziewiętnastowiecznej Warszawie i ich produkcja

Almanach Muzealny 3, 91-130

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Dubrowska, Andrzej Soltan

WYTÓRNIENIE GUZIKÓW W DZIEWIĘTNASTOWIECZNEJ WARSZAWIE I ICH PRODUKCJA

Od połowy XVIII w. istniejąca dotąd różnorodność guzików i guzów służących zapinaniu odzieży ustępować zaczęła wytwarzanym na skalę coraz bardziej masową guzikom metalowym, a tłoczone na nich godła, herby, insygnia czy napisy sprawiły, że prócz funkcji czysto użytkowej pełnić zaczęły one również rolę dekoracyjną i informacyjną. Guziki te — płaskie, lekko wypukłe bądź półkoliste — wyrabiano ze srebra, brązu, mosiądzu, ołowiu, cyny, cynku i białego metalu, w razie potrzeby dodatkowo srebrząc je lub złocąc. Pod względem technologii wytwarzania do najliczniej spotykanych należały guziki dwuwarstwowe, złożone z dwóch warstw blachy metalowej, między którymi znajdował się materiał wypełniający (np. tektura), względnie wolna przestrzeń. Niekiedy z metalu wykonany był jedynie awers, a spodnią część guzika formowano z drewna lub rogu. Do kategorii tej zaliczyć też wypada guziki sporządzone z dwóch nałożonych na siebie i sprasowanych ściśle płytek, które w przypadku zastosowania tego samego surowca mylone bywają często z guzikami jednowarstwowymi. Te ostatnie, stanowiące jeden kawałek metalu, wytwarzano również metodą odlewniczą; w czasach Księstwa Warszawskiego stosując do tego zazwyczaj mosiądz, później także ołów, cynę i cynk.

W pierwszej kolejności guzików metalowych używać zaczęto w ubiorze wojskowym — zadecydowały o tym tendencje do jego uniformizacji powszechne w całej niemal ówczesnej Europie. Guzik przy mundurze stał się jednym z kilku elementów określających przynależność oficera i żołnierza do jednostki bądź rodzaju broni. W Polsce ewolucja mundurowa rozpoczęta za Augusta III Sasa trwała do czasów Sejmu Czteroletniego.

Reforma przyjęta przez sejm w marcu 1791 r. wprowadzała jednolite umundurowanie wojskowe z guzikami, na których widnieć miały numery brygad, pułków i regimentów. Zmiany proponowane przez reformę nie zostały w pełni zrealizowane, na przeszkodzie stanął bowiem brak pieniędzy. Z lepszym skutkiem wdrażano przepisy mundurowe w okresie Księstwa Warszawskiego, zwłaszcza zaś w Królestwie Kongresowym, gdzie wygląd zewnętrzny żołnierza traktowany był wyjątkowo rygorystycznie¹. Guziki — podobnie jak pozostałe elementy umundurowania — musiały być zgodne ściśle z przydziałem służbowym. *Rozkazy Dienne do Wojska Polskiego* oraz *Roczniki Oficerskie* z lat 1815–1830 opisywały drobiazgowo nie tylko kształt, wielkość czy kolor guzików, ale i materiał z jakiego winny być wykonane oraz to, co dla poszczególnych rodzajów wojsk i administracji wojskowej miało się znajdować na awersie. Do ich „wyciskania” Arsenal z Mennicy Warszawskiej otrzymał w 1822 r. prasę zwaną balansjerką².

Wojsko było bez wątpienia pierwszym i przez długi czas głównym odbiorcą guzików wyrabianych z metalu, stopniowo popyt na nie stawał się jednak coraz szerszy. Stosować poczęto je również przy odzieży codziennej i odświętnej innych grup społecznych. O rosnącej popularności tej metalowej galanterii świadczyły wzmianki prasowe, niepozostawiające wątpliwości skąd moda na nią pochodziła. „Rewolucja nadzwyczajna zaszła w ubiorach balowych, guziki metalowe przed kilku dniami wcale nie noszone, znowu się zjawily, bardziej imponujące, bo daleko większe od tych, które zeszej zimy noszono, są one rozmaitego stempla, a frak kolorowy bez nich, nie może być frakiem modnym, nikt guzików innych nie nosi, chyba plecione z nici złotej, co jest nec plus ultra elegancji” donosił z Paryża w 1836 r. „Kurier Warszawski”³, informując z kolei w innym miejscu: „Guziki używane do pantalonów, powinny być coraz cieńsze, aby rozmiarem i objętością swoją niedolegać. Pierwsze guziki kościane i metalowe, opatrzone 3ma, 4ma i 5ma dziurkami, w celu zastąpienia tyle niedogodnych guziczków kościanych obszytych sukнем, wynalezione zostały w Paryżu roku 1818go. Guziki te, zaraz w roku następnym rozeszły się po całej Europie, i u nas także niebawem były w użyciu”⁴.

¹ W. Boczkowski, M. Jaroszyński-Wolfram, K. Gładki, *Polskie guziki wojskowe od X11 do końca XX wieku. Poradnik dla kolekcjonerów*, Warszawa 1999, s. 10–37.

² W. Terlecki, *Mennica warszawska 1765–1965*, Warszawa 1970, s. 108.

³ „Kurier Warszawski” 1836, nr 308, s. 1513.

⁴ Tamże, 1849, nr 104, s. 498.

1. Pracownia pieczętarska przy ul. Franciszkańskiej. Litografia J. N. Lewickiego

Wcześniej guzików metalowych używali już krawcy szyjący liberie dla służby bądź ubiory noszone przez szlachtę, określane powszechnie mianem obywatelskich, zapotrzebowanie na nie wzrosło jednak zasadniczo, kiedy na podobieństwo armii w mundury przyobleczony został korpus urzędniczy. W Księstwie Warszawskim urzędnicy nie wyróżniali się je-

szcze specjalnym — im tylko przysługującym — umundurowaniem, inaczej rzecz się miała w Królestwie Kongresowym, w którym uniformizacji ubiorów poddani zostali na wzór rosyjski pracownicy służb i urzędów cywilnych. Obowiązywać zaczął wówczas mundur pocztowy, górniczy, leśny, celny, nauczycielski, dworski, Urzędu Muncypalnego Warszawy i wiele innych. Do wybuchu Powstania Listopadowego umundurowani byli niemal wszyscy od członka Rady Stanu czy Senatu po drobnego kancelistę⁵.

Ogólna klasyfikacja urzędów cywilnych oraz mundurów dla tychże w Królestwie Polskim przepisanych ogłoszona drukiem w 1836 r. dzieliła urzędników — jak w całym Cesarstwie Rosyjskim — podług stopni na klasy⁶, a towarzyszące jej *Przepisy o mundurach cywilnych* regulowały precyzyjnie barwę, krój i detale ubioru przysługującego każdej z nich. W przepisach tych wiele uwagi poświęcono haftom na kołnierzach, mankietach, kłapkach kieszeni, połach i fałdach, których rodzaj i wzór odpowiadać musiał ściśle zaszeregowaniu służbowemu. Stosownie do rysunków „zatwierdzonych przez N. Pana” wyglądać też miały guziki, a było ich niemało. Sam mundur liczył ich 25, kamizelka do niego 6, kapelusz 1, a surdut 14. W przypadku urzędników trzech pierwszych klas dochodził do tego jeszcze tzw. wice-mundur z tyłoma guzikami co przy mundurze, u pozostałych zaś — frak mundurowy, przy którym było ich 22. Guziki należące do garderoby każdego urzędnika musiały być jednolite pod względem koloru (złoty, żółty lub biały) i stempla. Pracownicy urzędów centralnych mieli na nim przeważnie herb Królestwa Polskiego, urzędnicy komisji, sądów i trybunałów wojewódzkich — herby własnych województw (później guberni). Te ostatnie występowały nadto na guzikach mundurów szkolnych i wspomnianych wyżej mundurów obywatelskich. Zdarzały się wszak odstępstwa od reguły, i tak urzędnicy Komisji Rządowej Sprawiedliwości mieli na guzikach kolumnę, a nad nią tarczę z napisem „Prawo” oraz koronę cesarską, Wydziału Pocztowego — dwie trąbki pocztowe pod herbem Królestwa, zaś Zarządu Pałacowego i Wydziału Stad — „cyfrę N. Pana z koroną”⁷.

Wobec niewielkiej produkcji krajowej znaczną rolę w zaspokajaniu popytu na guziki odgrywał początkowo import, za Księstwa Warszawskiego głównie z Francji, później także z Anglii, Prus i Rosji⁸. Wzrastające zapotrzebowanie oraz możliwości pozyskiwania intratnych kontra-

⁵ W. Rostocki, *Korpus w gęsie pióra uzbrojony. Urzędnicy warszawscy w latach 1807–1831*, Warszawa 1972, s. 10, 70.

⁶ „Kurier Warszawski” 1836, nr 183, s. 911–915.

⁷ Tamże; także nr 174, s. 867–868 oraz nr 175, s. 871–876.

⁸ W. Boczkowski i inni, *iw.*, s. 23, 37.

któw rządowych sprawiły jednak, że liczba produkujących je wytwórni zaczęła stopniowo rosnąć. W 1824 r. funkcjonowało ich w Warszawie już dziewięć⁹. Według *Przewodnika Warszawskiego* Natana Glücksberga „fabrykantami guzików” w 1826 r. byli tu Jan Kügler, Hersz Magnus, Samuel Münchheimer i Zygmunt Münchheimer¹⁰, a w 1829 r. oprócz nich jeszcze Józef Borszkan, Ludwik Jedicke oraz Karol Fryderyk Kroll¹¹. Wiadomo skądinąd, że guzikarstwem trudnili się też: wymieniony w *Przewodniku* jako pieczętarz Karol Mass¹² oraz występujący tam dwukrotnie, w charakterze pieczętarza i brązownika, August Schmidt¹³. Łączenie owych profesji nie było czymś szczególnym, tłoczenie metalowych guzików stanowiło bowiem przez długi czas domenę rzemieślników zajmujących się przede wszystkim właśnie wyrobem pieczęci. Spośród wyliczonych wyżej „fabrykantów” pieczętarzami byli również Magnus i obaj Münchheimerowie.

O Küglerze (ul. Nowomiejska nr hip. 176), Borszkanie (Zielona nr hip. 2072) i Krollu (Świętojańska nr hip. 6) wiadomo niewiele. Brak danych o dalszej ich działalności oraz guzików sygnowanych przez te warsztaty zdaje się świadczyć, że istniały one krótko i nie rozwinęły większej produkcji. Podobnie rzecz się miała w przypadku Fabryki Brązów i Guzików przy ul. Bednarskiej pod nr hip. 2678, o której uruchomieniu informowała w lipcu 1826 r. za pośrednictwem „Kuriera Warszawskiego” spółka „Schmidt et Comp.” Sprzedaż wytwarzanych w niej przedmiotów z brązu i guzików prowadzona była w sklepie firmowym przy Krakowskim Przedmieściu nr 378, nie udało się wszak dotąd znaleźć jakiegokolwiek wyrobu z jej sygnaturą. O założycielu spółki, Krystianie Auguście Schmidcie, wiadomo tylko tyle, że 22 XII 1822 r. od Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych uzyskał patent swobody ważny przez 6 lat „na maszynę zwaną piętno—młot (Fallhammer)”, i że wkrótce po Powstaniu Listopadowym (15 II 1832) postawiony został w stan upad-

⁹ Ł. Gołębiowski, *Opisanie historyczno—statystyczne miasta Warszawy*, Warszawa 1827, s. 51. Obok producentów guzików byli też rzemieślnicy zajmujący się ich renowacją. Należeli do nich Walenty Tymel, mosiężnik z ul. Danielewiczowskiej, który — jak donosił „Kurier Warszawski” w 1822 r. (nr 291) — „przez nowy wynalazek guziki mundurowe i inne popsute zczerniałe lub zaśniedziałe tak odnawia, iż wydają się jakby były zupełnie nowe, za co od tuzina bierze po złotemu i groszy 6”.

¹⁰ *Przewodnik Warszawski*, nakład i druk N. Glücksberg, R.1:1826, Część Handlowa, s. 8.

¹¹ Tamże, R.3:1829, Część Handlowa, s. 9.

¹² Tamże, R.2:1827, Część Handlowa, s. 27; R.3:1829, Część Handlowa, s. 30.

¹³ Tamże, R.1:1826, Część Handlowa, s. 19; R.2:1827, Część Handlowa, s. 25 i 30.

łości¹⁴. Niewiele więcej powiedzieć można o Karolu Massie (ul. Senatorska nr hip. 463). Wzmiankowany w latach 1827–1849 jako pieczętarz, przejął firmę po ojcu Leonie, długoletnim dostawcy pieczęci dla Uniwersytetu Warszawskiego oraz Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. O tym, że zajmował się też guzikiemarstwem świadczą zachowane egzemplarze guzików sygnowanych: K. MASS w WARSZAWIE¹⁵.

Dłuższą działalnością, i bardziej znaczącą zważywszy zachowane guziki, zapisał się Ludwik Jedicke oraz Hersz Magnus. Pierwszy z nich, mosiężnik z zawodu — pisany też Jedikke, Jedyke, Giedyke — wyrobem guzików trudnił się już w 1816 r. „Gazeta Warszawska” z 27 VII tegoż roku informowała: „Na Lesznie pod nr 737 u J. Pana Ludwika Jedicke dostać można guzików najlepszym srebrem obkładanych wojskowych Numerów wszystkich, niemniej z Orłami i Granatami. Tuzin dużych po zł. pol. 15.— Małych po zł. pol. 10.— Także Herbowe jakie kto obstatuje mieć może”¹⁶. Swoje guziki sygnował on nie tylko nazwiskiem, ale i adresem, co przy zmianach miejsca funkcjonowania warsztatu pozwala je nam dokładniej datować. Do najwcześniejszych zaliczyć należy bez wątpienia egzemplarze z adresem „Leszno N° 737”, który tłoczono jednak nie dłużej niż do 1826 r. Warsztat bowiem mieścił się wprawdzie dalej na Lesznie, lecz już pod numerem 654. Guziki zawierające w sygnaturze numer tej posesji wytwarzane były z kolei do lipca 1835 r., kiedy „fabryka wszelkich guzików i ozdób wojskowych” Jedickego zmieniła ponownie siedzibę, przenosząc się na ul. Senatorską nr 468, „do domu Młokosiewicza, wprost kościoła OO. Reformatorów”. Funkcjonowała ona tam jeszcze w 1838 r., wtedy też nazwisko jej właściciela pojawiło się po raz ostatni w gronie majstrów warszawskiego Zgromadzenia Mosiężników i Brązowników¹⁷.

¹⁴ „Kurier Warszawski” 1826, nr 160, s. 664, nr 165, s. 684; 1832, nr 61, s. 395; *Przewodnik Warszawski*, R.1:1826, Część Handlowa, s. 5.

¹⁵ Zob. przypis 11; także *Kalendarzyk informacyjny na rok 1837*, wyd. J. Kaczanowski, R.1:1837, s. 70; R.2:1838, s. 62; R.3:1839, s. 96; *Kalendarzyk informacyjno-kieszonkowy na rok 1849*, wyd. A. Rousseau, R. 3, s. 38; S. K. Kuczyński, *O pieczętarzach przysięgłych w Królestwie Polskim*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1966, t. X, z. 1, s. 28; W. Boczkowski i inni, *iw.*, s. 37 i 155.

¹⁶ W. Boczkowski i inni, *iw.*, s. 33.

¹⁷ Tamże, s. 36, 152–153; *Przewodnik Warszawski*, R.1:1826, Część Handlowa, s. 17; R.2:1827, Część Handlowa, s. 23; „Kurier Warszawski” 1835, dodatek do nr 188, s. 2 oraz nr 190, s. 991; *Kalendarzyk informacyjny na rok 1838*, wyd. J. Kaczanowski, R. 2, s. 64.

Nieco później aniżeli Jedicke za produkcję metalowych guzików wziął się Hersz Magnus, wzmiankowany w źródłach również jako Hersz Samuel lub Hersz Szmulowicz Magnus. W pieczętarstwie i grawerstwie doskonalił się on wędrując za młodych lat po krajach niemieckich, a po powrocie do Warszawy praktykował przez pewien czas w Mennicy przy Bielańskiej¹⁸. W 1822 r. (26 X) zawarł z nieznanym bliżej Hipolitem Kozłowskim kontrakt 15-letni „na założenie i prowadzenie fabryki”, która mieścić się miała przy ul. Rybaki pod nr 2535¹⁹. O szybkim podjęciu przez nią produkcji świadczy anons w „Kurierze Warszawskim” z 24 III 1823 r. podpisany „H. S. Magnus et Comp.”²⁰ Sygnowane nazwą spółki i wytwarzane — jak podkreślono — z metali rodzimych „garnitury różnych guzików” prezentowane były kilka miesięcy później na wystawie wyrobów przemysłu krajowego otwartej 15 IX w sali głównej Ratusza²¹. Z niewiadomych przyczyn współpraca z Kozłowskim skończyła się jednak szybciej niż przewidywał kontrakt, co zmusiło Magnusa do zawarcia 5 XII 1825 r. umowy z nowym partnerem. Był nim Jankiel Goldstern, zamieszkały przy ul. Dzikiej nr 2318. Wniósł on kapitał w wysokości 2000 zł. pol., zostawiając nadzór nad produkcją i sprzedażą Magnusowi²². Kontrakt zawarty na trzy lata przyjmował równy podział zysków pomiędzy obu wspólników, nie określając wszak czyim nazwiskiem firmowana będzie produkcja. Guziki z sygnaturami I. GOLDSTERN W WAR: 2318. ULICA DZIKA oraz H. S. MAGNUS W WARSZAWIE lub H. S. MAGNUS FAB: w WARSZ łączyć jednak należy raczej z okresami samodzielności każdego z nich²³. Zakład pieczętarski Hersza Magnusa, mieszczący się od 1825 r. na Lesznie pod nr 719, przejął w 1865 r. jego syn Aleksander²⁴.

Pod względem ilości i asortymentu produkowanych guzików wszystkich wymienionych wyżej „fabrykantów” wyprzedzali Samuel i Zygmunt Münchheimerowie. Należące do nich i funkcjonujące niezależnie od siebie wytwórnie dały z czasem początek firmie, która aż do I wojny światowej dzierżyła bezapelacyjnie prym w tej branży. Rodzina Münchheimer-

¹⁸ S. K. Kuczyński, jw., s. 28.

¹⁹ Archiwum Państwowe m.st. Warszawy (cytowane dalej: APW), Akta notariuszy warszawskich, Kancelaria S. Trawczyńskiego, vol. 6, nr aktu 1986.

²⁰ „Kurier Warszawski” 1823, nr 71.

²¹ Tamże, nr 227 z 23 IX; także A. M. Drexlerowa, *Wystawy wytwórczości Królestwa Polskiego*, Warszawa 1999, s. 210.

²² APW, Akta notariuszy warszawskich, Kancelaria W. Ostrowskiego, nr aktu 6964.

²³ W. Boczkowski i inni, jw., s. 37, 151–152.

²⁴ Zob. przypis 22; także W. Boczkowski i inni, jw., s. 154.

rów przywędrowała do Warszawy ze Śląska, a pierwszym znanym jej przedstawicielem na tutejszym gruncie był Abraham. Z dwóch jego synów — trudniących się jak ojciec pieczętarstwem — znacznieszą pozycję zdobył sobie Samuel (1780–1844)²⁵. Już w 1808 r. — zaledwie po dwóch latach samodzielnej praktyki — otrzymał patent przysięgłego rzeźbiarza pieczęci skarbowych, w kwietniu 1824 r. z kolei mianowany został jednym z dwóch w Warszawie pieczętarzy przysięgłych mających prawo wyrabiania pieczęci dla urzędów i instytucji²⁶. Zniesienie kilka miesięcy później instytucji pieczętarza przysięgłego i oddanie monopolu na wyrób pieczęci urzędowych Mennicy, ograniczyło wprawdzie jego działalność pieczętarską do wykonywania „znaczników dla owiec”, „stempli do tuszu dla różnych rzemieślników i handlujących towarami” oraz „rzeźby na wszelkich kruszczach”, ale pozostawała mu produkcja guzików z metalu, których czołowym dostawcą był od czasów Księstwa Warszawskiego. Asortyment wytwarzanych przez niego guzików stawał się przy tym coraz bogatszy: do stanowiących zrazu trzon jego produkcji guzików wojskowych i obywatelskich²⁷ (1810), doszły z czasem herbowe do liberii i pocztowe (1817), „mundurowe dla urzędników Kom. Rząd. Wyzn. i Oświec.” i „dla profesorów Uniwersytetu” (1821), „dla szkół podług nowego przepisu” oraz „dla Urzędu Muncypalnego i Policji” (1823), „z orłami wypukłemi terazniejszej mody” (1825), „senatorskie” (1829), a tuż przed Powstaniem Listopadowym jeszcze dla mundurów Komisji Skarbu, Rady Administracyjnej i Rady Stanu²⁸.

W dążeniu do podnoszenia jakości wyrobów i wyprzedzania konkurencji nie cofał się Münchheimer nawet przed wejściem w konflikt z prawem, wykradając w 1822 r. przez przekupionego robotnika trzy stemple puncowe z Mennicy. W raporcie skierowanym po ujawnieniu kradzieży do Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu jako okoliczność do pewnego stopnia łagodzącą ów postępek podano, że czynu tego dopuścił się „nie w zamiarze fałszowania pieniędzy, lecz w celu ażeby miał stemple do pięknego wybijania guzików mundurowych”²⁹. Dostępne źródła świadczą też o szybkim reagowaniu Münchheimera na zmieniającą się modę

²⁵ K. Reychman, *Szkice genealogiczne*, Warszawa 1936, s. 137; W. Boczkowski i inni, jw., s. 155.

²⁶ S. K. Kuczyński, jw., s. 27, 29.

²⁷ „Kurier Warszawski” 1823, nr 28 z 2 II [s. 2], nr 38 z 14 II [s. 2], dodatek do nr 217 z 12 IX [s. 2]; 1829, nr 115 z 29 IV, s. 484.

²⁸ Tamże, 1821, nr 149 z 24 VI [s. 2]; 1823, nr 28 z 2 II [s. 2]; 1825, nr 205 z 29 VIII, s. 936; 1829, nr 115 z 29 IV, s. 484; także W. Boczkowski i inni, jw., s. 19, 33.

²⁹ S. K. Kuczyński, jw., s. 29; W. Terlecki, jw. s. 107.

i wszelkie nowości. W notatce zamieszczonej w „Kurierze Warszawskim” z 12 VI 1837 czytamy m.in.: „Ubiór mężczyzn terażniejszy, wielu podobiał się bardzo (...), guziki tak u tużurków jako i fraków duże być powinny; do pierwszych jedwabne robione, do drugich metalowe odbijane w deseń, z tych ostatnich fabryka Pana Samuela Münchejmera, ukończyła nader piękne podług modelu wprost z Paryża jednemu z tutejszych elegantów nadesłanego”. Ową pochlebną dla siebie opinię pokwitował producent podziękowaniem przesłanym do redakcji kilka dni później³⁰. Dbający o reklamę, nie zanieczywał też żadnej okazji do publicznego zaprezentowania swojej firmy. Guziki i wyroby pieczętarskie Münchheimera eksponowane były m.in. na pokazie urządzonym 27 XI 1837 r. w salach Nowej Resursy z okazji objęcia przez radcę stanu Bołgowskiego stanowiska Dyrektora Przemysłu i Kunsztów w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych³¹, na pierwszej po dziesięcioletniej przerwie wystawie wyrobów przemysłu krajowego otwartej 17 VI 1838 r. w Ratuszu, gdzie przedstawił „guziki metalowe z rzeźbami wytłaczanymi, złożone i okładane srebrną blaszką”³², na wystawie sztuk pięknych i przemysłu przygotowanej na przyjazd do Warszawy następcy tronu Aleksandra Mikołajewicza w marcu 1840 r.³³ oraz na kolejnej wystawie rękodziela i przemysłu krajowego otwartej 22 VI 1841 r., na której „sławna warszawska wytwórnia guzików liberyjnych i wojskowych, srebrzonych i złożonych” Samuela Münchheimera zajmowała honorowe miejsce w sali głównej Ratusza, tuż przy wejściu³⁴.

Na podstawie ogłoszeń prasowych i innych źródeł odtworzyć można adresy wytwórni w kolejnych latach: początkowo było nim Tłomackie nr 599, od marca 1810 r. — Bielańska 594, w 1817 r. — Długa 584, w okresie 1821–1824 ponownie Bielańska 594 („naprzeciw pompy”, „obok nowego Arsenalu”), wreszcie od 1825 do końca istnienia zakładu — Bielańska 598 („na przeciw Pana Bonier fabrykanta lamp”) ³⁵. *Przewodnik* Glücksberga wymienia wprawdzie Samuela w latach 1826–1829

³⁰ „Kurier Warszawski” 1837, nr 152, s. 746; nr 160, s. 784.

³¹ Tamże, 1837, nr 317, s. 1529; także A. M. Drexlerowa, jw., s. 279.

³² „Kurier Warszawski” 1838, nr 158, s. 770; także A. M. Drexlerowa, jw., s. 284 i 315.

³³ Tamże, s. 322.

³⁴ Tamże, s. 77 i 339. Autorka błędnie — w ślad za katalogiem wystawy — nazywa go „Zygmuntem Münchheimerem starszym”, podczas gdy chodzi tu bez wątplenia o Samuela.

³⁵ „Kurier Warszawski” 1821, nr 149 z 24 VI [s. 2]; 1823, nr 28 z 2 II [s. 2]; 1825, nr 205 z 29 VIII, s. 936; 1827, nr 248 16 IX, s. 1056; 1829, nr 115 z 29 IV, s. 484; 1836, nr 298 z 8 XI, s. 1464; 1837, nr 160 z 20 VI, s. 784; *Kalendarzyk informacyjny na rok 1838*, wyd. J. Kaczanowski, R. 2:1838, s. 63 oraz R. 3:1839, s. 96; W. Boczkowski i inni, jw., s. 19, 33, 155.

Od roku 1816 istniejąca

Fabryka Guzików, Ozdób mundurowych, Wyrobów Pieczętarskich i Metalowych.

Z. Münchheimer

EN GROS. *Ul. Długa Nr. 27 Hotel Polski w Warszawie.* EN DÉTAIL.

Medale srebrne na pamiątkę Chrztu, Pieczęcie, Puszki z tuszem. Blachy na drzwi, Praski do suchych wycisków, Kapsle do butelek białe i w różnych kolorach, Plomby, Stemple, Patrony, Marki metalowe. Topory i Cechy wszelkiego rodzaju. Noże do otwierania sardynek. Szpady, Guziki, Hafty i Kapelusze dla urzędników. Ostrogi. Swistawki. Herby, Litery i Korony do liberji i na szory. Guziki fantazyjne i Spinki do koszuli. Reperacje i odnawianie wyrobów z brązu.

14,013.

2. Ogłoszenie firmy Z. Münchheimera, 1868 r.

równolegle pod dwoma adresami przy Bielańskiej — pod nr 594 jako fabrykanta guzików oraz pod nr 598 jako pieczętarza³⁶ — co mogłoby sugerować odrębną lokalizację obu jego działalności, ale na sygnaturach guzików identyfikowanych z tym okresem funkcjonowania firmy jako miejsce produkcji występuje stale tylko druga z tych posesji³⁷.

Często spotykane przy nazwisku Samuela określenie „starszy” miało go odróżniać od innego Münchheimera produkującego guziki — Zygmunta, zwanego z kolei „młodszym” lub „juniozem”. Zygmunt, a właściwie Karol Zygmunt Münchheimer (1787–1875), także pieczętarz i grawer, był bratankiem Samuela, synem Salomona i Cecylii Herszkowicz³⁸. Podejmując w 1816 r. działalność, która prócz robót pieczętarskich obejmowała wyrób guzików wojskowych i liberyjnych wkraczał on w dziedzinę stanowiącą dotąd domenę stryja. Nie wydaje się jednak, by fakt ten wywarł ujemny wpływ na dalsze ich kontakty. Wkrótce, 4 II 1818 r., Zygmunt poślubił bowiem Mariannę Zofię (1801–1855), najstarszą córkę Samuela³⁹, zaś niedługi czas potem przeniósł w bezpośrednie jego sąsiedztwo — na posesję nr 599 u zbiegu Tłomackiego i Bielańskiej („obok Hotelu de Wilna”) — także swój zakład, który do 1820 r.

³⁶ *Przewodnik Warszawski*, R.1:1826, Część Handlowa, s. 8 i 19; R.2:1827, Część Handlowa, s. 10 i 27; R.3:1829, Część Handlowa, s. 9 i 30.

³⁷ W. Boczkowski i inni, jw., s. 34.

³⁸ Tamże, s. 34–35, 155; także K. Reychman, jw., s. 137.

³⁹ Tamże.

mieścił się przy Bielańskiej 605, a wcześniej jeszcze — przy Senatorskiej 474 (1817 r.)⁴⁰. Podstawę działalności pieczętarskiej Münchheimera młodszego stanowił wyrób „stempli do tuszu dla fabrykantów, rzemieślników, tudzież handlujących towarami”. Spelzły na niczym podjęte w lipcu 1824 r. starania o uzyskanie, wzorem stryja, pieczętarsstwa przysięgłego — prawo wyrabiania pieczęci urzędowych otrzymał zamiast niego niejaki Massalski, protegowany generała Kuruty, będący niegdyś u Münchheimera młodszego terminatorem⁴¹.

„Garnitury różnych guzików” prezentował Zygmunt Münchheimer na wystawie plodów przemysłu krajowego we wrześniu 1823 r.⁴² Zapotrzebowanie na tę gałąź produkcji wzrosło zwłaszcza podczas Powstania Listopadowego, kiedy w rezultacie ogólnej mobilizacji powstała pilna potrzeba umundurowania nowo sformowanych pułków i oddziałów. Szczególnym wzięciem cieszyły się wówczas guziki z orłem, które nosić zaczęli nawet prości żołnierze. W czasie Powstania, albo zaraz po jego upadku, doszło też do kolejnej zmiany siedziby wytwórni, która przeniesiona została do oficyny pałacu Kossowskich na posesję nr 608, po drugiej stronie Bielańskiej. Nowy adres znajdujemy już na dokumencie spisanim 25 VI 1832 r., potwierdzającym spłatę przez Zygmunta Münchheimera długu fabrykantowi ubiorów damskich Hermanowi Sternowi⁴³. Z dostępnych akt notarialnych wiadomo również, że od 21 II 1833 r. zarządzał „fabryką” z dopuszczonym do spółki Szmalem Gedalem Eichelem, mieszkającym przy ul. Orlej 801⁴⁴, i że 3 V 1836 r. zaangażował do pracy w niej na stanowisku kancelisty z płacą roczną w wysokości 3 000 złp., niejakiego Juliana Scherke, zamieszkałego obok — przy Bielańskiej 597⁴⁵.

Ówczesną produkcję zakładu charakteryzuje anons prasowy z 1836 r. oferujący prócz „guzików wszelakiego gatunku i rodzaju”, także „wyroby... brązowe, roboty pieczętarskie, sita nowego wynalazku do gorzelnii, znaczniki dla owiec nowego sposobu i do wypalania bydła rogatego, vesirstaby czyli narzędzia do wymierzania ilości płynu w naczyniach”⁴⁶. Wszystko to było do nabycia w sklepie firmowym czynnym od listopada

⁴⁰ „Orzeł Biały” 1820, R. 5, nr 10, s. 160.

⁴¹ S. K. Kuczyński, jw., s. 27.

⁴² „Kurier Warszawski” 1823, nr 215 z 9 IX [s. 2] i nr 234 z 2 X [s. 1]; także A. M. Drexlerowa, jw., s. 210.

⁴³ APW, Akta notariuszy warszawskich, kancelaria W. Skorochoda–Majewskiego, vol. 183, nr aktu 16929.

⁴⁴ Tamże, vol. 187, nr aktu 17279.

⁴⁵ Tamże, kancelaria J. W. Bandtkego, vol. 72, nr aktu 7113.

⁴⁶ „Kurier Warszawski” 1836, nr 181 z 11 VII, s. 904.

tegoż roku „w domu Piotrowskiego, dawniej Biskupów Krakowskich”, przy Senatorskiej 496⁴⁷. Sklep ów nie istniał długo, w 1838 r. „przeniesiony i dołączony został” bowiem do składu fabrycznego na Bielańskiej⁴⁸. O rosnącym asortymencie wyrobów świadczy ekspozycja Zygmunta Münchheimera na wystawie przemysłowej w 1841 r., na której zaprezentował on „guziki cywilne i wojskowe, liberyjne z herbami, platerowane i złożone; szpady, pałasze dla kawalerii, kindzały, łuszczyki, ryngrafy, ładownice ułańskie itd.”, a ponadto „walcownię dużą do walcowania blach metalowych własnego pomysłu” wycenioną na 6000 złp., „maszynę z nożycami do krajania blach, a razem przyrządzenie do ciągnięcia drutu, własnego wynalazku” za 2000 złp., oraz „maszynę do plombowania towarów, wynalazku Gdala Eichela” wartości 6000 złp.⁴⁹

Likwidację sklepu firmowego, rok później zaś oddalenie ze składu fabrycznego nieuczciwego subiekta⁵⁰ traktować można jako zapowiedź kryzysu, który nawiedził firmę w latach następnych. Nie znamy jego bezpośrednich przyczyn, ale u podstaw tkwił bez wątpienia brak dostatecznego kapitału obrotowego. W lutym 1846 r. Trybunał Handlowy ogłosił upadek wytwórni, a miesiąc później publiczną licytację znajdujących się w niej wyrobów, surowców i urządzeń. Do sprzedaży przeznaczone zostały: „guziki herbowe, liberyjne, do mundurów cywilnych i wojskowych, kaski, szpady cywilne mundurowe, żelazo, miedź, mosiądz w częściach i niewykończonych wyrobach guzikarskich, nadto szafy i stoły sklepowe, znaki itp.”, w dalszej kolejności zaś „maszyny fabrykę stanowiące, jako to: prasy, tokarnie, różne ruchomości oraz powóz z brązami żółto lakierowany”⁵¹. Do licytacji jednak nie doszło, a Münchheimer musiał szybko odzyskać równowagę finansową, skoro 28 IV tegoż roku informował czytelników „Kuriera Warszawskiego”, że zakład swój „prowadzi nadal w tem samym miejscu”⁵².

Przy Bielańskiej — bez większych już kłopotów — egzystowała wytwórnia do połowy lat sześćdziesiątych, kiedy nastąpiła kolejna jej przeprowadzka, tym razem do zabudowań Hotelu Polskiego przy ul. Długiej 585. Zwana teraz Fabryką Broni Siecznej, Guzików, Ozdób Mundurowych Wojskowych i Cywilnych oraz Wyrobów Pieczętarskich polecała jeszcze bogatszy asortyment produkcji, a mianowicie: „guziki, szpady,

⁴⁷ Tamże, nr 292 z 2 XI, s. 1432–1433; 1837, nr 80 z 23 III, s. 376.

⁴⁸ Tamże 1838, nr 299, s. 1440.

⁴⁹ A. M. Drexlerowa, jw., s. 80 i 340.

⁵⁰ „Kurier Warszawski” 1839, nr 291 z 2 XI, s. 1407.

⁵¹ Tamże, 1846, nr 49 z 20 II, s. 229; nr 75 z 18 III, s. 356; nr 79 z 22 III, s. 372.

⁵² Tamże, dodatek do nr 111 [s. 4].

hafty i kapelusze dla urzędników, guziki fantazyjne damskie i męskie, broszki, kolczyki, klamry, spinki, laski itp. Medale srebrne na pamiątkę chrztu, pieczęcie, puszki z tuszem, praski do suchych wycisków, blachy z nazwiskiem na drzwi, kapsle do butelek białe i kolorowe, noże do otwierania sardynek, plomby do towarów, stemple do wybijania plomb, herby, litery i korony do szorów, ostrogi i świstawki, topory do znaczenia drzew, cechy dla owiec, koni i bydła rogatego, patrony do malowania napisów i numerów”. Przyjmowała również reperacje oraz przedmioty brązowe do srebrzenia i złocenia⁵³. Wysoka jakość wyrobów jednała firmie coraz większą popularność i szeroką klientelę⁵⁴, „a kochany Pan Zygmunt, jak go powszechnie nazywano, znanym był nieomal całemu światu urzędniczemu, wojskowemu i arystokratycznemu”⁵⁵.

Były to ostatnie lata aktywności zawodowej sędziwego fabrykanta. Nie czując się na siłach, by dalej samodzielnie kierować przedsiębiorstwem, Zygmunt Münchheimer przypuścił w 1861 r. do współrzędów w nim najmłodsze ze swoich szczęciorga dzieci — syna Władysława Zygmunta (1837–1875)⁵⁶. Oprócz Władysława wieku dorosłego dożył spośród nich jeszcze tylko najstarszy Adam, znany później kompozytor i dyrygent. W pięćdziesięciolecie istnienia, obchodzone w 1866 r., wchodziła wytwórnia ze zmienionym szyldem jako „Fabryka Münchheimera i Syna”⁵⁷. Mimo, że rządy Władysława nie trwały długo, zdążył on przenieść zakład w 1870 r. na Leszno 2 (nr hip. 6534)⁵⁸ oraz przygotować ekspozycję firmy na wystawę powszechną w Wiedniu. Choroba, która miała być śmiertelną, zmusiła go rychło do przekazania steru zakładu w ręce bratowej Ludwiki Adamowej Münchheimerowej z domu Noch (1840–1904)⁵⁹. Na wystawie wiedeńskiej w 1873 r. prezentował się on już pod nowym

⁵³ *Kalendarzyk informacyjno-kieszonkowy*, wyd. A. Rousseau, R.3:1849, s. 29; *Skorowidz mieszkańców miasta Warszawy z przedmieściami na rok 1854... ułożony pod kierunkiem Zarządu Policji*, Warszawa 1854, s. 420 i 427; A. Dzwonkowski, *Noworocznik adresów i ogłoszeń czyli kalendarz informacyjny na rok 1865*, R.1:1865, s. 95, 109, 138.

⁵⁴ Od Münchheimera pochodziły m.in. guziki przy frakach liberyjnych służby Potockich z Wilanowa oraz sprzączki od trzewików służby Zamku Królewskiego, zob. J. Zarzycka, *Uniformy służby Zamku Królewskiego w Warszawie z drugiej połowy XIX wieku*, w: *Ubiory w Polsce. Materiały III sesji Klubu Kostiumologii i Tkaniny Artystycznej przy Oddziale Warszawskim Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, Warszawa 1994, s. 180.

⁵⁵ W. Czajewski, *Warszawa illustrowana*, cz. III: *Rozwój przemysłu i handlu*, Warszawa 1896, s. 69–70.

⁵⁶ Tamże, s. 70; K. Reychman, jw., s. 138.

⁵⁷ A. Dzwonkowski, jw., R. 2:1866, s. 99 i XXXVI; R. 3:1867, s. 111.

⁵⁸ W. Dzierżanowski, *Przewodnik warszawski informacyjno-adresowy na rok 1870*, R. 2:1870, s. 252.

⁵⁹ W. Czajewski, jw., s. 70; K. Reychman, jw.

Istniejąca od 1816 roku
FABRYKA GUZIKÓW
WYROBÓW PIECZĘTARSKICH I METALOWYCH
L. MÜNCHHEIMER

w WARSZAWIE, ulica Bielańska Nr. 6 naprzeciw Hotelu Lipskiego.

Medale chrztu, Blachy na drzwi, Praski, Stemple, Pieczęcie, Topory do lasów, Znaczniki dla Owiec i do Wypalania. Kapsle do butelek, Marki metalowe. Herby, Korony, Litery i t. p. Ostrogi, Świstawki, z Nowego srebra, Plomby do towarów i Szablony.

ФАБРИКА ПУГОВИЦЪ, ПЕЧАТОЧНЫХЪ И МЕТАЛЛИЧЕСКИХЪ ИЗДЕЛІИ

Существующая **Л. МИНХГЕЙМЕРЪ** съ 1816 года
въ Варшавѣ, на Біеланской улицѣ № 6, противъ Липской Гостиницы.

3. Ogłoszenie firmy L. Münchheimer, 1878 r.

zarządem. „L. A. Münhejmer — donosiła «Gazeta Przemysłowo–Rzemieślnicza» — właściciel fabryki guzików i innych wyrobów metalowych w Warszawie dostarczył okazy guzików połączanych jako też posrebrzanych, z herbami i literami, oraz medale pamiątkowe, wszystko w oddzielnie na to uzgodnionej ramie za szkłem pomieszczone. Wyroby te odznaczają się pięknym rysunkiem i czystym a dokładnem wykończeniem (...). Fabryka ta założona w 1816 r., przy pomocy pras ręcznych i narzędzi odpowiednich, zatrudnia 18–tu robotników. Zakład ten sprzedaje rocznie za 10 000 rs. swoich wyrobów”⁶⁰. Zmianie zarządu towarzyszyła kolejna zmiana adresu, z dostępnych źródeł wynika, że przynajmniej od tegoż roku siedziba firmy mieściła się ponownie przy Bielańskiej, ale tym razem pod nr 6 (hip. 605)⁶¹.

Za guziki pokazane na wystawie w ramach firmowej ekspozycji Władysław Münchheimer otrzymał „medal zasługi”⁶². Był to jego ostatni publiczny występ, zmarł bowiem dwa lata później w kilkanaście tygodni po ojcu. W wystawie wiedeńskiej brał udział również jego stryj — Jan Salomon Minhejmer (Minheymer, Mincheimer, Münchheimer), prezentujący „medale grawirowane i wzory pieczętek grawirowanych”⁶³. Ten

⁶⁰ „Gazeta Przemysłowo–Rzemieślnicza”, R.2:1873, nr 39, s. 310.

⁶¹ F. Fryze, I. Chodorowicz, *Przewodnik po Warszawie i okolicach na rok 1873*, Warszawa 1873, s. 137.

⁶² „Gazeta Przemysłowo–Rzemieślnicza”, R.2:1873, nr 37, s. 290.

⁶³ Tamże, nr 39, s. 310.

wybitny medalier i rytownik — syn Samuela i Rozalii Oesterreicher — zawodu uczył się m.in. u swego stryjecznego brata Zygmunta Münchheimera⁶⁴, z którym później niejednokrotnie współpracował dostarczając mu projektów medali i medalików o treści religijnej⁶⁵. Autorstwa jego była też zapewne seria guzików portretowych z wizerunkami polskich władców, bohaterów narodowych i postaci historycznych tłoczona — jak wskazują sygnatury na niektórych egzemplarzach — właśnie u Münchheimera młodszego. Zaprojektowany ok. 1860 r. cykl medalików guziczkowych z wizerunkami dowódców i scenami bitew Powstania Listopadowego⁶⁶ wybił Jan Salomon zapewne już sam, od 1852 r. dysponował bowiem własną pracownią przy ul. Królewskiej 25 (nr hip. 1066n), z której wychodziły liczne medale, medaliony i medaliki, a w latach poprzedzających Powstanie Styczniowe również biżuteria patriotyczna. Aresztowany za umieszczanie na niej emblematów narodowych, skazany został w 1864 r. na zesłanie, którego jednak udało mu się uniknąć⁶⁷. Od 1875 r., kiedy zabrakło Władysława, pomagał zapewne jego bratowej — z zawodu śpiewaczce — w prowadzeniu wytwórni, wnosząc niezbędny czynnik fachowy. Nazwa „Fabryka Guzików, Wyrobów Pieczętarskich i Metalowych J. Münchejmer & Dutkiewicz” występująca w ogłoszeniu reklamowym z 1877 r. zamieszczonym w kalendarzu J. Ungra pozwala mniemać, że przez pewien czas był nawet jej współwłaścicielem. W przekonaniu, iż ogłoszenie dotyczy interesującego nas zakładu upewnia podana data jego założenia oraz adres — „Białańska N° 6, naprzeciw Hotelu Lipskiego”⁶⁸. O okolicznościach w jakich do tego doszło wiadomo niewiele, był to wszak jedynie krótki epizod, poczynając od 1878 r. aż do lat trzydziestych następnego stulecia zakład funkcjonował bowiem ponownie pod firmą „L. Münchheimer”⁶⁹.

Mimo częstych zmian siedziby i zarządu sytuacja wytwórni była ustabilizowana. Starania o możliwą doskonałość wyrobów i ciągły postęp

⁶⁴ A. Więcek, *Minbeimer Jan Salomon*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXI, s. 284–285.

⁶⁵ „Kurier Warszawski” 1847, nr 5 z 5 I, s. 21.

⁶⁶ M. Gumowski, *Medale kościuszkowskie*, „Wiadomości Numizmatyczno–Archeologiczne”, t. VII, 1916–1917, s. 246–247.

⁶⁷ W. Dzierżanowski, jw., R.1:1869, s. 326; R.2:1870, s. 252; J. Strzałkowski, *Minbeymer Jan Salomon*, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. V, Warszawa 1993, s. 574.

⁶⁸ *Józefa Ungra Kalendarz Warszawski Popularno–Naukowy Ilustrowany na rok 1877*, Warszawa 1877 (b. s.). Drugi z wymienionych współwłaścicieli to zapewne Andrzej Dutkiewicz, majster giserski, zamieszkały przy ul. Królewskiej 11 (nr hip. 1076), zob. W. Dzierżanowski, jw., R.2:1870, s. 69.

⁶⁹ Rafalski, *Warszawski rocznik adresowy na rok 1878*, Warszawa 1878, s. 76, 82 i 114.

FABRYKA GUZIKÓW

oraz wszelkich wyrobów
METALOWYCH I PIECZĘTARSKICH

DAWNIEJ POD FIRMA:

ZYGMUNTA MÜNCHHEIMERA,

PRZESZEDLSZY POD NOWĄ ADMINISTRACYJĘ I FIRMĘ

L. MÜNCHHEIMER,

PRZY ULICY BIELAŃSKIEJ N. 6 NOWY

Wprost Hotelu Lipskiego.

FABRYKA WYRABIA:

*Guziki metalowe wszystkich wladz cywilnych i wojskowych, studenckie, liberyjne, fau-
tazyjne i t. p.*

*Ścieple, blachy na drzwi z napisami, pie-
częcie, pieczętki do laku, tuszu lub suchego
stępla.—(Pieczętki wyrzuają się na metalach
lub kamieniach).*

Medale srebrne na pamiątkę chrztu lubinne.

Topory letna do znaczenia drzewa.

Znaczniki do znaczenia drzewa.

Cechy do znaczenia koni lub owiec.

Numera do wypalania bydła na rogach.

Praski do suchego stępla.

Maszynki do plombowania towarów.

Plominy w różnych gatunkach.

Kapsle do butelek z wszelkimi firmami.

Marki mosiężne, miedziane lub cynkowe.

*Herby, korony litery i t. d. do przyozdo-
bienia liberyj, powozów sztorów i t. d.*

Sprzączki do kamaszów liberyjnych.

*Różne godła metalowe złożone lub srebrzo-
ne, jak np.: orły, strzałki, laury, trąbki, lo-
komotywy, syreny, lirki, klucze, gwiazdki,
numera dla garsonów, blachy na czapki lub
na pierś, kłamry do pasów z herbami, ko-
ronami lub literami, blaszki do fort. prandów
i t. p.*

Maszynki introligatorskie do czcionek.

*Wstążki orderowe oraz galony studenckie
i liberyjne.*

Świszawki z nowego srebra.

Ostrogi dla wojskowych i dziecięce.

*Szablony czyli Patrony do znaczenia fa-
bry na pakach, workach, meblach, papierze,
bieliznie i t. d. z wszelkimi napisami.*

Łyżeczki do rozgrzewania laku.

*Reperacje jako też złożenie i srebrzenie
przedmiotów metalowych.*

4. Ogłoszenie firmy L. Münchheimer, 1883 r.

przyczyniały jej niejednego zaszczytu. W 1878 r. za udział w wystawie powszechnej w Paryżu otrzymała list pochwalny, rok później zaś medal

tamtejszej Akademii Przemysłu, Handlu i Rolnictwa⁷⁰. Produkcję firmy prezentowano regularnie także na pokazach krajowych, uczestniczyła ona m.in. w wystawie zorganizowanej staraniem Komitetu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w pałacu Brühlowskim w 1881 r., jak i w warszawskiej wystawie rolniczo-przemysłowej w 1885 r.⁷¹ Świadectwem renomy jaką się cieszyła może być 12 medali krajowych i zagranicznych, którymi uhonorowano ją do 1895 r. Pomimo eksponowanej pozycji, nie należała do zakładów dużych. Według katalogu wystawy z 1881 r. zatrudnionych było w niej zaledwie 12 robotników, ale też żadna inna w Królestwie Polskim wytwórnia tej branży nie dorównywała jej bogactwem sztańc i stempli dochodzącym do 18 000 sztuk i stale powiększanym. Zamówienia napływały z różnych stron Europy, przede wszystkim jednak z terenów Cesarstwa Rosyjskiego, dokąd szła około 1/3 całej produkcji. Stopniowo malał wyrób szpad, pałaszy, kasków, kapeluszy stosowanych, haftów na kołnierze i mankiety oraz innych akcesoriów do mundurów wojskowych i urzędniczych, w ich miejsce rozwijała się coraz bardziej produkcja godel, herbów i liter metalowych, ozdobnych klamer i sprzączek, tabliczek na drzwi, szablonów do znakowania farbą rozmaitych przedmiotów i towarów, a nade wszystko „fabrykacja stempli kauczukowych, ku czemu właścicielka w Paryżu osobiście rzecz studyowała i ztamtąd też całe urządzenie według najnowszych ulepszeń sprowadziła”⁷².

W ostatnich latach XIX w. współzrządził z Ludwiką jej syn Adam (1861–1900). Po jego przedwczesnej śmierci i zgonie Ludwiki, kierownictwo firmy przejął bliski ich krewny — Ludwik Minchejmer (ok. 1870–1920) syn Władysława Zygmunta⁷³. „Fabryka Guzików, Wyróbów Metalowych i Pieczętarskich oraz Stempli Kauczukowych L. Minchejmer” mieściła się nadal przy Bielańskiej, aczkolwiek pod koniec lat osiemdziesiątych przeniesiono ją spod nr 6 do domu dochodowego na posesji nr 16 (hip. 608)⁷⁴. Z początkiem nowego stulecia w treści ogłoszeń reklamowych firmy jako datę założenia podawać zaczęto rok 1807,

⁷⁰ *Józefa Ungra Kalendarz Warszawski Popularno-Naukowy Ilustrowany na rok 1880*, Warszawa 1880, ogłoszenie reklamowe.

⁷¹ *Katalog wystawy dzieł sztuki stosowanej do przemysłu urządzonej staraniem Komitetu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa*, Warszawa 1881, s. 23; K. Sulistrowski, *Katalog wystawy rolniczo-przemysłowej w Warszawie 1885*, s. 52.

⁷² W. Czajewski, jw., s. 70.

⁷³ K. Reychman, jw., s. 138; W. Boczkowski i inni, jw., s. 156.

⁷⁴ *Kalendarz Handlowy na rok 1889*, Warszawa 1889, nr 211; także A. Saratowicz, *Pałac Przebendowskich*, Warszawa 1990, s. 74.

cofając w ten sposób tradycje przedsiębiorstwa do początków działalności guzikarskiej Samuela Münchheimera⁷⁵. Przed 1913 r. doszło do kolejnej przeprowadzki wytwórni, tym razem w bardziej reprezentacyjne miejsce, bo na pl. Warecki 1, gdzie funkcjonowała przez następnych 20 lat⁷⁶. Była ona jedynym krajowym dostawcą guzików mundurowych dla Legionów Polskich, a w okresie międzywojennym z jej usług korzystał m.in. Zamek Królewski w Warszawie, wymieniając we frakach liberyjnych służby guziki z carskim orłem petersburskiej manufaktury Maksima Kołbykina na guziki z orłem polskim w redakcji 1919 r.⁷⁷ Zgodnie z tradycją rodzinną Ludwik Minchejmer zadbał jeszcze za życia o następstwo, oddając ok. 1914 r. zarząd wytwórni w ręce swego brata stryjecznego Czesława (1862–1932) — syna Ludwika i Adama Minchejmerów, prokurenta Banku Handlowego w Warszawie⁷⁸. Po Czesławie, wskutek wyczerpania się możliwości rodzinnych w tym względzie, firmę przejął na własność były jej pracownik Leon Mrozowski. Przeniesiona w latach trzydziestych na Złotą 31 „Wytwórnia Guzików Liberyjnych, Wyrobów Metalowych i Sztyldów p. f. Leon Mrozowski, dawniej L. Minchejmer” funkcjonowała do wybuchu Powstania Warszawskiego⁷⁹.

Z producentów, którzy wyrobem guzików metalowych zajęli się dopiero po Powstaniu Listopadowym, znacznieszą rolę odegrali Fryderyk Biertümpfel oraz Antoni Rückert i Wilhelm Lange. Konkurencją dla Münchheimerów okazał się zwłaszcza Biertümpfel (Biertümpfeld, Bürtümpfel), który urósł rychło do jednego z czołowych w Królestwie Polskim wytwórców guzików dla służb cywilnych. Założona przez niego w 1832 r. „Fabryka Guzików Metalowych, Herbowych i Wojskowych”⁸⁰ dostarczała je różnym instytucjom i urzędom, m.in. Magistratowi Miasta Warszawy, Dyrekcji Teatrów, Komisjom Wojewódzkim i powstałym w ich miejsce później Rządom Gubernialnym. Wzory owych guzików — „z rzeźbami wytłaczanemi, złożone i okładane srebrną blaszką” — eks-

⁷⁵ *Najnowszy przewodnik po Warszawie*, wyd. A. Orłowski i T. H. Nasierowski, Warszawa 1901, s. 177; *Kalendarz „Kroniki Rodzinnej” z przewodnikiem handlowym firm chrześcijańskich na rok 1904*, Warszawa 1904, s. 36.

⁷⁶ *Potega przemysłu, handlu i rolnictwa w Królestwie Polskim*, Warszawa 1913, s. 32; *Przewodnik informator firm chrześcijańskich Towarzystwa Rozwoju Przemysłu, Rzemiosł i Handlu w Warszawie*, Warszawa 1920, s. 58; *Księga informacyjno-adresowa „Cała Warszawa” 1930–1931*.

⁷⁷ W. Boczkowski i inni, jw., s. 52–53, 58; J. Zarzycka, *Uniformy służby Zamku Królewskiego w Warszawie....*, jw., s. 178.

⁷⁸ K. Reychman, jw., s. 138; *Kalendarz „Vademecum” A. Bukatego*, Warszawa 1914, s. 274.

⁷⁹ *Warszawski Skorowidz Branżowy Warszawa 1936/1937*, s. 223; oraz 1938/1939, s. 142.

⁸⁰ *Kalendarzyk informacyjny na rok 1838*, wyd. J. Kaczanowski, R.2:1838, s. 64; *Skorowidz mieszkańców miasta Warszawy z przedmieściami na rok 1854....*, s. 420 i 427; *Józefa Ungra Kalendarz na rok 1868*, Warszawa 1868, ogłoszenie.

**FABRYKA GUZIKÓW METALOWYCH,
HERBOWYCH I WOJSKOWYCH
pod firmą**

F. BIERTUMPFEL,

egzystująca od lat 36 od frontu przy ulicy Senatorskiej, w domu pod Nr. 460, przeniesioną zo stała w podwórze tegoż samego domu, jak znak wskazuje, i poleca się łaskawym względom Szanownej Publiczności.

5. Ogłoszenie firmy F. Biertümpfla, 1868 r.

ponował Fryderyk Biertümpfel na wystawie warszawskiej 1838 r., będąc na niej jedynym oprócz Samuela Münchheimera reprezentantem tej branży⁸¹. Zakład, mieszczący się od początku na Senatorskiej 460, istniał do 1870 r. Wtedy też warszawskie spisy adresowe wymieniają po raz ostatni osobę jego właściciela⁸². O znacznych rozmiarach produkcji świadczy konieczność częstej wymiany zużywających się szybko stempli, czego dowodem jest występująca na guzikach tej firmy wielość wariantów stosowanej sygnatury. Pojawiające się na kilku guzikach określenie „F. Biertümpfel i Syn” dowodzi, że współzarządzającym był przez pewien czas syn Fryderyka — Herman Biertümpfel. W 1869 r., a więc jeszcze za życia ojca uruchomił on jednak odrębny warsztat, który mieścił się przy Długiej 587 aż do początku następnego stulecia⁸³.

Przy Długiej, ale pod nr hip. 557 (polic. 32) wyrobem guzików trudnił się również Antoni Rückert (Rückerd, Rukert, Rykert), w 1849 r. właściciel „fabryki nowotnego srebra”⁸⁴. Guziki z sygnaturą „Ruckert Buch Warszawa” poświadczają jego okresowy związek ze znaną firmą wyrobów metalowych Braci Buch. Po zgonie Rückerta 1 II 1853 r. (żył 45 lat) w 1854 r., zakład przeszedł za sprawą mariażu w ręce zatrudnionego w nim czeladnika brązowniczego Wilhelma Langego. Rok później, 10 XI, wdowa Cecylia Rückert oraz Lange spisali przed notariuszem umowę przedślubną, na mocy której ten ostatni objął także kierownictwo

⁸¹ A. M. Drexlerowa, jw., s. 284 i 315.

⁸² W. Dzierżanowski, jw., R.2:1870, s. 23.

⁸³ Tamże, R.1:1869, s. 242 i 318; W. Boczkowski i inni, jw., s. 148–149.

⁸⁴ *Kalendarzyk informacyjno-kieszonkowy na rok 1849*, wyd. A. Rousseau, R.3:1849, s. 29.

wytwórni⁸⁵. Zawiadywał nią co najmniej przez kilkanaście lat, wyrabiając prócz guzików m.in. medaliki religijne sygnowane „WL”. Jako „fabrykant guzików metalowych” przy Długiej wzmiankowany jest w źródłach jeszcze w 1870 r.⁸⁶

Działalność Münchheimerów, Jedickego, Magnusa, Biertümpfla i innych miejscowych „fabrykantów” decydowała o czołowej w XIX w. roli Warszawy w przemyśle guzikarskim Królestwa Polskiego. Według J. Kołaczkowskiego, w 1881 r. poza warszawskimi liczyły się tylko fabryka Breszla w Łodzi oraz Grosmana w Częstochowie⁸⁷. Produkcja wytwórni warszawskich zaspokajała bez wątpienia znaczną część popytu krajowego, mając pewien udział także w ogólnym eksporcie towarowym Królestwa za granicę, przede wszystkim na rozległy i chłonny rynek rosyjski. Nasza wiedza o rozmiarach i zakresie tej produkcji wobec braku badań szczegółowych pozostawia jednak wiele do życzenia. Pełniejszy obraz w tym względzie dać może dopiero gruntowna kwerenda archiwalna w zespołach aktowych Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych Królestwa Polskiego i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji, a także zinventaryzowanie znacznych niejednokrotnie kolekcji guzików znajdujących się w zbiorach muzealnych⁸⁸. Publikując zebraną tu przy okazji różnych kwerend garść danych zaczerpniętych z warszawskiej prasy oraz innych źródeł, stawiamy jedynie drobny krok na tej drodze. Temu samemu służyć ma katalog obejmujący blisko sto guzików mundurowych różnych instytucji i urzędów cywilnych, stanowiący integralną

⁸⁵ APW, Akta notariatu warszawskiego, Kancelaria T. Rudnickiego, vol. 128, nr aktu 4564. W dn. 3 III 1855 na żądanie brązownika Wilhelma Langego, zamieszkałego pod nr hip. 557, oraz jego braci — piekarza Ferdynanda, ślusarza Leopolda oraz rękawicznika Juliusza spisano inwentarz po ich zmarłych rodzicach, Janie i Szarlocie Lange, zob. tamże, vol. 131, nr aktu 102.

⁸⁶ W. Dzierżanowski, jw., R.2:1870, s. 204. W literaturze rok 1870 podawany jest jako data zgonu Langego (zob. W. Boczkowski i inni, jw., s. 157), ale być może identyfikować go należy z Wilhelmem Lange, współpracownikiem firmy L. Minchejmer, zmarłym 30 III 1910 r. i pochowanym na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie, zob. „Kurier Warszawski” 1910, nr 90 z 2 IV, s. 8. Cecylia z Lejdigów 1° Rückert, 2° Lange żyła 53 lata i zmarła 26 I 1866 r., pozostawiając córkę z pierwszego małżeństwa. Pochowana została na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie — zob. *Cmentarz Powązkowski w Warszawie. Materiały inwentaryzacyjne*, t. II. Oprac. A. i B. Biernatowie, Warszawa 1992, nr 366.

⁸⁷ J. Kołaczkowski, *Wiadomości dotyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce*, Kraków 1888, s. 200.

⁸⁸ M.in. w zbiorach wilanowskich znajduje się licząca 664 sztuki kolekcja guzików liberyjnych, pochodzących z różnych firm europejskich, w tym także warszawskich, zob. M. Żukowska, *Ubiory służby dworskiej Potockich w zbiorach Muzeum w Wilanowie*, w: *Ubiory w Polsce...*, s. 170.

część niniejszej pracy. Do jego sporządzenia prócz zbiorów Muzeum Historycznego m.st. Warszawy (dalej MHW) wykorzystano guziki stanowiące własność Muzeum Mazowieckiego w Płocku (MMP) oraz Muzeum Narodowego (MN) i Muzeum Teatralnego (MT) w Warszawie. Za życzliwą pomoc i udostępnienie zbiorów dziękujemy serdecznie w tym miejscu Pani Elżbiecie Popiołek i Panu Ryszardowi Bobrowowi.

Katalogowane obiekty uszeregowano wedle wytwórni oraz instytucji dla których je wykonano. Przy datowaniu brano pod uwagę ramy czasowe, w jakich tym instytucjom i urzędom przyszło działać, jak również daty funkcjonowania samych wytwórni oraz ich adresy.

KATALOG

BIERTÜMPFEL FRYDERYK

GUZIKI Z HERBAMI WOJEWÓDZTW KRÓLESTWA POLSKIEGO

Guziki ze stemplami herbowymi poszczególnych województw a później guberni Królestwa Polskiego przypisane były do mundurów urzędniczych władz wojewódzkich. Według przepisów o mundurach cywilnych w Królestwie Polskim wydanych w 1836 r. nosili je prezesi Komisji Wojewódzkich (odmiana z koroną carską zdobiąca herb województwa) oraz urzędnicy różnych wydziałów podległych Komisjom Wojewódzkim, jak Wydziału Skarbowego, Spraw Duchownych, prezesi Sądów Kryminalnych, Trybunałów Cywilnych i innych urzędów wojewódzkich podległych Komisjom Rządowym K. P.

Guziki z takimi stemplami herbowymi zdobyły również mundury gimnazjalne, a także innych szkół wojewódzkich. Były przypisane też do paradnych mundurów szlachty z poszczególnych województw a później guberni K. P.

Podział K. P. na osiem województw sankcjonowała konstytucja z 1815 r. Były to województwa: krakowskie (z siedzibą Komisji Wojewódzkiej w Miechowie, później Kielcach), sandomierskie (Radom), kaliskie (Kalisz), lubelskie (Lublin), płockie (Płock), mazowieckie (Warszawa), podlaskie (Siedlce), augustowskie (Suwałki).

Każde województwo składało się z 4–7 obwodów (łącznie 39), a obwód liczył 1–3 powiatów (łącznie 77). Władzę w województwach sprawowały Komisje Wojewódzkie z Prezesami Komisji.

Podział K. P. na województwa przetrwał do 1837 r. kiedy nadano im nazwę guberni (ukaz Mikołaja I z 23 lutego/7 marca).

1. Województwo Kaliskie

Herb województwa, powyżej na wstędze „W. Kaliskie”, 1832–1837, brąz złocony, śr. 23 mm, lekko wypukły z rantem, jednowarstwowy. Sygn.: „F. Biertümpfel/Uli. Senator./War./N°460”.
Nr inw. MHW 18285.

2. Województwo Mazowieckie

Herb województwa, powyżej na wstędze „W. Mazowieckie”, 1832–1837, mosiądz, mosiądz złocony, śr. 22 mm, płaski z rantem, jednowarstwowy. Sygn.: „F. Biertümpfel/Uli. Senatorska//W/War.”.
Nr inw. MMP/KWM/9856/1.

3. Województwo Płockie

Herb województwa, powyżej na wstędze „W. Płockie”, 1832–1837, miedź złocona, metal, śr. 23 mm, lekko wypukły z rantem, dwuwarstwowy. Sygn.: „F. Biertümpfel i AQUA.//W/War.”.
Nr inw. MHW 18290.

4. Województwo Sandomierskie

Herb województwa, powyżej na wstędze „W. Sandomierskie”, 1832–1837, miedź srebrzona, śr. 23 mm, lekko wypukły z rantem. Sygn.: „F. Biertümpfel./Uli. Senat.//Warsz./N°460”.
Nr inw. MHW 18287.

5. Jw., miedź złocona.

Sygn.: „F. Biertümpfel./Uli Senator./N°460”.
Nr inw. MN 7048.

GUZIKI Z HERBAMI GUBERNI KRÓLESTWA POLSKIEGO

Zmiana nazewnictwa podziału administracyjnego Królestwa Polskiego z województw na gubernie nastąpiła w 1837 r. Ukaz wydany przez Mikołaja I odwoływał się do Statutu Organicznego z 1832 zapowiadającego w przyszłości zmiany dla K. P., między innymi wprowadzenie na wzór Cesarstwa nazw guberni z Rządem Gubernialnym zastępującym Komisje Wojewódzkie i gubernatorem w miejsce prezesa Komisji.

W 1841 r. zmieniono nazwę guberni krakowskiej na kielecką; w 1842 r. przemianowano obwody na powiaty ze stanowiskiem naczelnika powiatu; w 1844 r. zmieniono liczbę guberni z ośmiu do pięciu.

Powstała gubernia radomska (z sandomierskiej i kieleckiej), gubernia lubelska (objęła także podlaską), gubernia warszawska (z kieleckiej i mazowieckiej) a pozostały gubernie płocka i augustowska.

Ukaz carski z 1866 r. (z dn. 19/31 XII) zmienił liczbę guberni z pięciu do dziesięciu. Były to gubernie: warszawska, kaliska, piotrkowska, radomska, kielecka, lubelska, siedlecka, płocka, łomżyńska i suwalska.

Ostatnia zmiana nastąpiła w 1912 r. Zniesiono gubernię siedlecką a utworzono gubernię chełmską (z części siedleckiej i lubelskiej) podległą bezpośrednio ministrowi spraw wewnętrznych w Petersburgu.

6. Gubernia Augustowska

Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Augustowska”, 1837–1854, miedź złocona, metal, śr. 23 mm, dwuwarstwowy, lekko wypukły z rantem.

Sygn.: „F. Biertümpfel./ Uli. Senator./N°460/ W Warsza.”.

Nr inw. MHW 18280.

7. Gubernia Płocka

Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Płocka”, 1837–1854, miedź złocona, metal, śr. 23 mm, dwuwarstwowy, wypukły z rantem.

Sygn.: „F. Biertümpfel/Uli. Senatorska.”

Nr inw. MHW 3062.

8. Jw.

mosiądz, mosiądz złocony, śr. 22 mm, dwuwarstwowy, płaski z rantem.

Sygn.: „F. Biertümpfel./ Uli. Senatorska.”

Nr inw. MMP/S/1785/11.

9. Gubernia Warszawska

Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Warszawska”, 1844–1854, miedź złocona, śr. 22 mm, dwuwarstwowy, lekko wypukły z rantem.

Sygn.: „F. Biertümpfel./ Ul. Senators./N°460/ W Warsz.:”.

Nr inw. MHW 3057.

GUZIKI SŁUŻB DYREKCJI TEATRÓW

Dyrekcja Teatrów była instytucją rządową działającą od 1810 r. początkowo pod nazwą Teatrów Rządowych, opartą na statucie opracowanym przez Wojciecha Bogusławskiego. Od 1822 pod nazwą Dyrekcji Teatrów i Warszawskich Widowisk Dramatycznych i Muzycznych w Warszawie, a od 1833 r. jako Warszawskie Teatry Rządowe współpracowała z zespołami opery, baletu, dramatu i komedii. Istniała do 1915 r.

10. Napis „Dyrekcya/ Teatrów”, po 1832

mosiądz złocony, śr. 20 mm, jednowarstwowy, lekko wypukły z rantem.

Sygn.: F. Biertümpfel/ Ul. Senators./Warsz./N°460.”.

Nr inw. MN SZM 7320.

1A

1R

7A

7R

18A

18R

9

10

21A

21R

23A

23R

Tablica II

11. Jw.

śr. 25 mm.

Nr inw. MN SZM 7313

GUZIK PORTRETOWY

12. Popiersie w kapeluszu generalskim, po 1832,
metal złocony, śr. 13 mm, płaski.

Sygn.: „F. Biertümpfel AQ.”

Nr inw. MN 3064/83.

BIERTÜMPFEL I SYN

GUZIKI Z HERBAMI GUBERNI KRÓLESTWA POLSKIEGO

13. Gubernia Płocka.

Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Płocka”, 1854–1868,

miedź złocona, metal, śr. 23 mm, dwuwarstwowy, płaski z rantem.
Sygn.: „F. Biertümpfel et Syn/ Uli: Senatorska./N°460/W Warsz.”.
Nr inw. MMP/S/4662/4–5.

14. Gubernia Radomska

Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Radomska”, 1854–1868,
metal złocony, śr. 24 mm, dwuwarstwowy, wypukły.

Sygn.: „F. Biertümpfel i Syn/ Uli. Senatorska// W Warszawa:/N°460.”.
Nr inw. MHW 18281/1–2.

15. Jw., ale bez napisu,

miedź srebrzona, śr. 22 mm.

Nr inw. MHW 18283.

16. Gubernia Warszawska

Herb guberni, 1854–1868,

miedź złocona, śr. 20 mm, jednowarstwowy, wypukły.

Sygn.: „F. Biertümpfel i Syn/ Uli.: Senatora.// W Warsz.:/N°460.”.
Nr inw. MHW 3058/2.

17. Jw.

Nr inw. MN 5994.

GUZIKI SŁUŻB MIEJSKICH MAGISTRATU MIASTA WARSZAWY

Warszawski Urząd Muncypalny stanowił administracyjną władzę w Warszawie w latach 1816–1842, przemianowany później na Magistrat Miasta Warszawy (wg ukazu Mikołaja z 29 IX/11 X 1842). Herbowa syrenka usunięta została wprawdzie z symboliki miasta w 1822 r., pozostała jednak w użyciu jako lokalny znak rozpoznawczy w przypadku m.in. umundurowania służb miejskich. Występowała na guzikach mundurowych straży porządkowej powołanej w 1833 tzw. halabardzistów oraz od 1857 r. na guzikach mundurowych Dróżników Miejskich.

18. Herbowa syrenka, powyżej na wstędze „Miasto Warszawa”, 1854–1868,

brąz złocony, śr. 22 mm, jednowarstwowy, lekko wypukły z rantem.

Sygn.: „F. Biertümpfel i Syn./Uli. Senators.//W/Warsz.:/N°460”.
Nr inw. MHW 18276.

19. Jw.

Nr inw. MHW 17535.

20. Jw.

miedź złocona, śr. 24 mm, dwuwarstwowy, wypukły.

Nr inw. MHW 17527.

JEDICKE LUDWIK

GUZIK UCZNIĄ LICEUM WARSZAWSKIEGO (CZYNNE 1803–1831)

21. Napis: „Liceum” w obramieniu gałązek laurowej i dębowej, 1826–1831, metal srebrzony, śr. 23 mm, jednowarstwowy, lekko wypukły.
Sygn.: „L. Iedicke/ Na Leszno/ W Warsz./Syrenka// N°654”.
Nr inw. MHW 3053.

MS (SYGNATURA)

GUZIKI SŁUŻB MAGISTRATU MIASTA WARSZAWY

22. Herbowa syrenka, poniżej „Miasto Warszawa”, po 1833, brąz złocony, śr. 22 mm, dwuwarstwowy, lekko wypukły.
Sygn.: „MS — dwie gałązki laurowe/ W Warszawie”.
Nr inw. MN SZM 7316.

MAGNUS HERSZ SZMUŁOWICZ

GUZIK UCZNIĄ SZKOŁY WOJEWÓDZKIEJ

23. Napis „Szkoła/Wojewódz/ka” w obramieniu gałązek laurowej i dębowej, ok. 1823–1837, metal złocony, śr. 22 mm, jednowarstwowy, lekko wypukły.
Sygn.: „H. S. Magnus/Fab: W Warsz./orzeł, trzy gwiazdki”.
Nr inw. MHW 3054.

MÜNCHHEIMER SAMUEL, ZWANY TEŻ STARSZYM

GUZIKI PRACOWNIKÓW POCZTY SASKIEJ KRÓLESTWA POLSKIEGO DO MUNDURÓW POCZTYLIONÓW I PRACOWNIKÓW POCZHALTERII

24. Herb poczty saskiej K. P. z napisem „Poczta Polska”, 1807–1815, metal srebrzony, śr. 24 mm, jednowarstwowy.
Sygn.: w owalu „Müncheimer Warsz.”.
Nr inw. MHW 3046.
25. Jw., ale bez sygnatury, śr. 14 mm.
Nr inw. MHW 3051/1.
26. Jak poz. 24, ale bez napisu.
Nr inw. MHW 3051.
27. Herb poczty saskiej K. P., po 1815, metal srebrzony, śr. 14 mm, jednowarstwowy z rantem.
Sygn.: w owalu „Münchheimer w Wars.”.
Nr inw. MHW 3049.

24A

24R

28A

28R

33A

33R

34A

34R

44A

44R

45A

45R

52

55

56

57

GUZIKI URZĘDNIKÓW PAŃSTWOWYCH Z CZASÓW KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO

28. Herb polsko-saski, 1807–1815,
metal srebrzony, śr. 24 mm, jednowarstwowy.
Sygn.: w owalu „Müncheimer War: N°594”.
Nr inw. MHW 3047/1.
29. Jw., ale sygn.: w owalu „Müncheimer w Warsz.”.
Nr inw. MHW 3047/2.
30. Jw.
Nr inw. MHW 3047/3.
31. Jw., ale śr. 18 mm.
Nr inw. MHW 3048.
32. Jw.
Nr inw. MN 117471.

GUZIK PRACOWNIKA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO

33. Napis „Uni/wersy/tet” okolony wieńcem laurowo-dębowym, 1818–1824,
metal srebrzony, śr. 24 mm, jednowarstwowy z rantem.
Sygn.: „Sam: Müncheimer w Wars:// N°korona 594/trzy gwiazdki”.
Nr inw. MHW 3052.

GUZIKI Z HERBAMI WOJEWÓDZTW KRÓLESTWA POLSKIEGO

34. Województwo Krakowskie
Herb województwa, powyżej na wstędze „W. Krakowskie”, 1815–1837,
metal srebrzony, śr. 23 mm, jednowarstwowy z rantem, lekko wypukły,
Sygn.: „Münchheimer/Starszy”.
Nr inw. MHW 18277.
35. Województwo Podlaskie
Herb województwa, powyżej na wstędze „W. Podlaskie”, 1815–1837,
metal, miedź złocona, śr. 23 mm, dwuwarstwowy z rantem, lekko
wypukły.
Sygn.: „Münchheimer/Starszy”.
Nr inw. MHW 18284.
36. Województwo Płockie
Herb województwa, powyżej na wstędze „W. Płockie”, 1825–1837,
mosiądz złocony, śr. 23 mm, jednowarstwowy z rantem, płaski.
Sygn.: „Münchheimer/Starszy.598/korona/trzy gwiazdki.”.
Nr inw. MMP/S/4662/1.
37. Jw.
Nr inw. MMP/S/5052/2.

38. Jw.

Nr inw. MMP/KWM/9856/2.

GUZIKI Z HERBAMI GUBERNI KRÓLESTWA POLSKIEGO

39. Gubernia Mazowiecka

Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Mazowiecka”, 1837–1844, mosiądz, mosiądz złożony, śr. 23 mm, jednowarstwowy z rantem, płaski.

Sygn.: „Münchheimer/Starszy.598/korona/trzy gwiazdki.

Nr inw. MMP/S/5052/1.

40. Gubernia Płocka

Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Płocka”, 1840, mosiądz patynowany na brąz, śr. 23 mm, jednowarstwowy z rantem, płaski.

Sygn.: „Münchheimer Starszy Warszawa/ 598. S. Münch./1840”.

Nr inw. MMP/S/5052/3.

41. Herbowa Syrenka, powyżej na wstędze „Warszawa”, 1833–1844, metal, metal złożony, śr. 21 mm, dwuwarstwowy, płaski.

Sygn.: „Münchheimer/Starszy 598”.

Nr inw. MHW 17537.

MÜNCHHEIMER ZYGMUNT, ZWANY TEŻ MŁODSZYM

GUZIK Z HERBEM WOJEWÓDZTWA PŁOCKIEGO

42. Herb województwa, powyżej na wstędze „W. Płockie”, 1816–1837, mosiądz, mosiądz złożony, śr. 22 mm, jednowarstwowy, płaski z rantem.

Sygn.: „Zyg. Mun/ W Warszawie//Münchheimer/Junior”.

Nr inw. MMP/S/4662/2.

GUZIKI Z HERBAMI GUBERNI KRÓLESTWA POLSKIEGO

43. Gubernia Kielecka

Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Kielecka”, 1837–1844, metal, miedź złożona, śr. 23 mm, jednowarstwowy z rantem, lekko wypukły.

Sygn.: Münchheimer/Junior”.

Nr inw. MHW 18289.

44. Gubernia Mazowiecka

Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Mazowiecka”, 1937–1844, metal, miedź złożona, śr. 23 mm, dwuwarstwowy z rantem, lekko wypukły.

Sygn.: „Minchheimer/Iunior”.

Nr inw. MHW 18286.

45. Gubernia Płocka
Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Płocka”, 1837–1844, metal, miedź złocona, śr. 23 mm, dwuwarstwowy z rantem, lekko wypukły.
Sygn. „gotykiem: „Zyg. Münchheimer/Jun”.
Nr inw. MHW 18278.
46. Jw., ale sygn. gotykiem: „Sig. Munchheimer Jun”.
Nr inw. MMP/S/4662/3.
47. Jw., ale sygn.: „Z. Münchheimer/w Warsz.”, 1844–1875,
Nr inw. MHW 3061.
48. Jw., ale sygn.: „Zygm: Munchheimer/W War.”, mosiądz złocony, wypukły z rantem, dwuwarstwowy, śr. 24 mm,
Nr inw. MMP/S/1785/10.
49. Jw.
Nr inw. MMP/S/4662/6.
50. Gubernia Radomska
Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Radomska”, 1844–1875, metal, metal złocony, śr. 23 mm, dwuwarstwowy z rantem, lekko wypukły,
Sygn.: „Zygm. Müncheimer w War.”.
Nr inw. MHW 3059/2
51. Jw., ale z ukoronowanym herbem guberni i napisem na wstędze u dołu „G. Radomska”.
Nr inw. MHW 3059/1.
52. Gubernia Warszawska
Herb guberni, powyżej na wstędze „G. Warszawska”, 1844–1875, metal, metal złocony, śr. 25 mm, dwuwarstwowy, wypukły.
Sygn.: „Z. Münchheimer/ W War.”.
Nr inw. MHW 18288.
53. Jw., ale bez napisu, metal srebrzony, śr. 22 mm
Nr inw. MHW 18282.
54. Jw.
Nr inw. MHW 3058/1.
- GUZIKI SŁUŻB MIEJSKICH MAGISTRATU MIASTA WARSZAWY
55. Herbowa syrenka, powyżej na wstędze „Miasto Warszawa”, 1844–1875, metal złocony, śr. 24 mm, dwuwarstwowy, wypukły.
Sygn.: Zygm. Münchheimer/ w War.”.
Nr inw. 17533.

56. Jw., ale napis u dołu „Miasto Warszawa”, śr. 22 mm, lekko wypukły z rantem.
Nr inw. MHW 17536.
57. Jw., ale tarcza ukoronowana z napisem na wstędze u dołu „M. Warszawa”, metal złożony, śr. 22 mm, wypukły z rantem.
Nr inw. MHW 17533.

GUZIKI URZĘDNIKÓW PAŃSTWOWYCH Z CZASÓW KRÓLESTWA POLSKIEGO

58. Herb K. P. po 1844, metal złożony, dwuwarstwowy, śr. 22 mm, lekko wypukły.
Sygn.: „Zygm. Münchheimer w Warsz.”.
Nr inw. MN 117680.
59. Jw., ale jednowarstwowy, sygn.: „Münchheimer Junior”, 1816–1844.
Nr inw. MN SZM 7049.

GUZIKI PRACOWNIKÓW UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

60. Godło Uniwersytetu Warszawskiego, na wstędze „Uniwersytet”, 1820–1829, metal, metal srebrzony, śr. 25 mm, jednowarstwowy z rantem.
Sygn.: „Münchheimer Junior w Warsz://Na Tłomackiem 599, tarcza z orłem”.
Nr inw. MHW 3055.
61. Jw., ale sygn.: „Münchheimer Junior w Warsz: tarcza z orłem”, po 1829,
Nr inw. MN 117471.

GUZIKI PORTRETOWE ZNANYCH OSOBISTOŚCI I BOHATERÓW NARODOWYCH BITE PRZEZ ZAKŁAD ZYGMUNTA MÜNCHHEIMERA PRZED 1844 R.

Guziki jednorodne w charakterze, jednowarstwowe, bite w metalu złożonym, niesygnowane ze względu na cenzurę, prócz dwóch z sygn.: „Münchheimer Junior”, co rzutuje na wydatowanie tej serii.

62. Zygmunt I Stary (zminiaturyzowany awers medalu autorstwa Hansa Schwarza z 1526/7 r.), w otoku „Sigismvndvs*Rex*polonie*”, śr. 18 mm.
Nr inw. MHW 3030.
63. Władysław III Warneńczyk (wg przedstawienia Bacciarellego), śr. 12 mm.
Nr inw. MHW 3038.
64. Jan III Sobieski, popiersie w zbroi, płaszczu i wieńcu laurowym, zwrócone w prawo, śr. 12 mm.
Nr inw. MHW 3024/1–2.

65. Jw., ale sygn.: „Münchheimer/Junior”.
Nr inw. MMP/S/7549.
65. Tadeusz Kościuszko, popiersie w mundurze generalskim, w rogatywce, śr. 16 mm.
Nr inw. MHW 3031.
67. Jw., ale na mniejszym tle, z rantem, śr. 13 mm.
Nr inw. MHW 3033.
68. Jw., ale popiersie w lewo, bez rogatywki, śr. 12 mm.
Nr inw. MHW 3032.
69. Jw., ale popiersie 3/4 w lewo, w rogatywce, śr. 13 mm.
Sygn.: „Münchheimer Junior/ orzeł w koronie”.
Nr inw. MHW MMP/S/5701.
70. Ks. Józef Poniatowski, popiersie w mundurze generalskim, w czaku, śr. 13 mm.
Nr inw. MHW 3034.
71. Jw., ale z postacią stojącą wspartą, na szabli, z czakiem w prawej ręce, śr. 13 mm.
Nr inw. MHW 3036.
72. Jw.
Nr inw. MN 3064/83/2.
73. Napoleon I, popiersie w mundurze i kapeluszu generalskim, śr. 12 mm.
Nr inw. 3023/1–2.
74. Jw.
Nr inw. MN 3064/83.
75. jw., ale ze stojącą postacią cesarza, śr. 13 mm.
Nr inw. MHW 3037.
76. Joanna Grudzińska Ks. Łowicka, popiersie lekko w lewo, śr. 16 mm.
Nr inw. MHW 3039.
77. Mikołaj I, głowa w wieńcu laurowym, śr. 9 mm.
Nr inw. MHW 3029.
78. Mikołaj Kopernik, popiersie w prawym profilu, śr. 13 mm.
Nr inw. MN NPO 6464, 1843.

MÜNCHHEIMER Z. I SYN

GUZIKI SŁUŻB MIEJSKICH MAGISTRATU MIASTA WARSZAWY

79. Herbowa syrenka, powyżej na wstędze „M. S: Warszawa”, 1861–1875, metal, metal złocony, śr. 24 mm, dwuwarstwowy, wypukły.

Sygn.: „Z. Münchheimer/ I Syn//w Wars:”.

Nr inw. MHW 17530.

80. Jw., ale bez napisu,
metal srebrzony, śr. 25 mm, wypukły.

Sygn.: „Z. Münchheimer i Syn/Warszaw./N°599”.

Nr inw. MHW 18279.

GUZIK LIBERYJNY

81. Korona książęca na gładkim tle, ok. 1870,
miedź, miedź srebrzona, śr. 17 mm, dwuwarstwowy, płaski.

Sygn.: „Mincheimer i Syn”.

Nr inw. MHW 18409/3.

MINCHEJMER JAN

Seria guzików upamiętniających Powstanie Listopadowe z wizerunkami generałów i przedstawieniami bitew, zaprojektowana i wykonana przez Jana Minchejmera ok. 1860 r. Guziki jednorodne w charakterze, jednowarstwowe, płaskie, bite były w metalu złożonym o śr. 13 mm.

Guziki z wizerunkami w strojach generalskich, pozbawione podpisów, słabo zróżnicowane w przedstawieniu portretowanych postaci, wykazują jedynie domniemane podobieństwo do następujących osób:

82. Gen. Jan Skrzynecki, w ujęciu en face.

Nr inw. MHW 3026.

83. Gen. Józef Chłopicki, w ujęciu 3/4 w lewo.

Nr inw. MHW 3027.

84. Gen. Józef Dwernicki, w ujęciu 3/4 w lewo.

Nr inw. MHW 3028.

85. Gen. Ignacy Prądzyński, w lewym profilu.

Nr inw. MHW 3025/1–2.

86. Gen. Henryk Dębiński, w ujęciu do pasa.

Nr inw. MHW 3035.

GUZIKI Z PRZEDSTAWIENIAMI BITEW STOCZONYCH W POWSTANIU 1831 I NAPISAMI W ODCINKACH U DOŁU:

87. „Pod/Stoczkiem/1831”.

Nr inw. MHW 3043.

88. Jw., ale z powiększonym tłem.

Nr inw. NPO 20916

60A

60R

63

64

67

70

73

76

95A

95R

96

102A

102R

98

97A

97R

- 89 „Grochów 25 /1831”.
Nr inw. MHW 30/L. G.
90. Jw.
Nr inw. MN NPO 20920.
91. „Pod Dębem/1831”
Nr inw. 3041.
92. Jw., ale z powiększonym tłem.
Nr inw. MHW 3042.
93. „Ostrołęka/1831”.
Nr inw. MHW 3042.
94. Jw.
Nr inw. MN NPO 20918.

MÜNCHHEIMER L.

GUZIK SŁUŻB MIEJSKICH MAGISTRATU MIASTA WARSZAWY

95. Herbowa syrenka, powyżej na wstędze „M. Warszawa”, po 1875,
miedź, miedź złocona, śr. 24 mm, dwuwarstwowy, wypukły z rantem.
Sygn.: „L. Münchheimer Bielańska N°6”.
Nr inw. MHW 17529.

GUZIK SŁUŻB KOŚCIOŁA ŚW. ALEKSANDRA

96. Napis „Służba/Kościół/Św. Aleksandra”, po 1873,
miedź, śr. 30 mm, dwuwarstwowy, lekko wypukły, bez rantu.
Sygn.: „L. Münchheimer/ w Warszawie”.
Nr inw. MHW 3056.

GUZIK SŁUŻB DYREKCJI TEATRÓW

97. Napis „Dyrekcja/Teatrów”, po 1873, brąz złocony, śr. 27 mm, dwu-
warstwowy, lekko wypukły z rantem.
Sygn.: „L. Münchheimer/ w Warszawie”.
Nr inw. MT b. n.

GUZIK PRACOWNIKA SZPITALA DZIECIĄTKA JEZUS

98. Napis „Szpital Dzieciątka/Jezus”, po 1875.
mosiądz, śr. 22 mm, dwuwarstwowy, lekko wypukły, bez rantu.
Sygn.: „L. Münchheimer. Bielańska N°6”.
Nr inw. MN SZM 7315.

GUZIKI LIBERYJNE

99. Korona książęca na gładkim tle, po 1873, miedź, miedź srebrzona, śr. 17 mm, dwuwarstwowy, płaski.
 Sygn.: „L. Münchheimer/ W Warszawie”.
 Nr inw. MHW 18409/1.
100. Jw.
 Nr inw. MHW 18409/2.
101. Mitra książęca na gładkim tle, po 1873, miedź, miedź srebrzona, śr. 17 mm, dwuwarstwowy, płaski.
 Sygn.: „Münchheimer”.
 Nr inw. MHW 18409/5.
102. Herb „Pilawa”, po 1873, cyna, metal złożony, śr. 33 mm, dwuwarstwowy, płaski.
 Sygn.: „L. Münchheimer/ W Warszawie”.
 Nr inw. MHW 22990.

GUZIKI MUNDUROWE GŁADKIE (BEZ EMBLEMATÓW)

103. Trzy guziki mosiężne, śr. 17 mm, dwuwarstwowe, lekko wypukłe, po 1873.
 Sygn.: „L. Münchheimer/ Warszawa”.
 Nr inw. MN SZM 7321.

RÜCKERT ANTONI

GUZIKI SŁUŻB MIEJSKICH MAGISTRATU MIASTA WARSZAWY

104. Herbowa syrenka, poniżej „Miasto Warszawa”, 1833–1854, metal, metal złożony, śr. 22 mm, dwuwarstwowy, lekko wypukły z rantem.
 Sygn.: „Rykert w Warsz./ Uli. Długa”.
 Nr inw. MHW 17534.

GUZIK URZĘDNIKA PAŃSTWOWEGO Z CZASÓW KRÓLESTWA POLSKIEGO

105. Herb K. P., po 1815, brąz złożony, tło groszkowe, śr. 23 mm, dwuwarstwowy, lekko wypukły z rantem.
 Sygn.: „Rükert & Buch/W/Warsz.”.
 Nr inw. MN 117680.

NIESYGNOWANE

106. Guzik z wyobrażeniem syrenki warszawskiej, po 1831, metal złożony, śr. 13 mm, jednowarstwowy z rantem, płaski.
Nr inw. MHW 3040.
107. Guzik pamiątkowy z emblematami powstania 1831r., ukoronowaną tarczą z Orłem i Pogonią okoloną gałązkami laurowymi, metal srebrzony, śr. 24 mm, jednowarstwowy, płaski.
Nr inw. MHW 3050.
108. Guzik pamiątkowy z inicjałami Konstytucji 3 maja — w otoku monogram wiązany „D/M”, po bokach 17–91, przed 1873 (wykonany prawdopodobnie na kolejną rocznicę obchodów Konstytucji 3 Maja), metal złożony, śr. 33 mm, jednowarstwowy, płaski.
Nr inw. MHW 3022.